

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата економічних наук, доцента кафедри економіки, підприємництва та туризму БУЛУЯ Олексія Григоровича на дисертаційну роботу РИБАК Марії Олегівни «Розвиток інноваційного підприємництва на засадах сталості», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. У сучасному світі швидкість змін та інновації стають вирішальним фактором успіху суб'єктів бізнесу. Вони визначають конкурентоспроможність підприємств, є рушійною силою економічного зростання, забезпечують підвищення продуктивності праці та формування нових моделей виробництва, споживання й управління ресурсами. Інновації сприяють зниженню витрат, оптимізації використання виробничих ресурсів і розробці нестандартних підходів до ведення бізнесу, що дають змогу компаніям ефективніше реагувати на виклики сучасності.

Водночас негативний вплив господарської діяльності на навколишнє середовище набув рис глобальної проблеми. Споживачі дедалі більш усвідомлюють екологічні та соціальні проблеми і віддають перевагу продуктам і послугам компаній, які діють соціально відповідально чи впроваджують екологічно відповідальні практики господарювання. Зміна клімату, обмеженість природних ресурсів, соціальна нерівність та інші глобальні виклики вимагають від бізнесу переосмислення своїх стратегій та переходу до сталого розвитку. Збалансоване природокористування стає менстрімом сучасного бізнесу, оскільки споживачі все частіше обирають продукцію та послуги компаній, які дотримуються принципів сталого розвитку, мінімізують екологічний слід і впроваджують відповідальні виробничі практики. Отже, важливість розвитку інноваційного підприємництва на засадах сталості обумовлене глобальними

проблеми людства, посиленням конкурентної боротьби, розробкою нових технологій здійснення підприємництва, зміною соціальних пріоритетів та свідомості споживачів.

Україна приєдналась до затверджених ООН Цілей сталого розвитку та зобов'язалась досягти значного прогресу у їх досягненні до 2030 року. Розробка заходів з досягнення Цілей сталого розвитку в Україні, наявні глобальні виклики та зміни економічного середовища зумовлюють проведення окремого дослідження щодо формування підприємницького сектору на засадах сталості. Актуальними питаннями нині є теоретико-методичні обґрунтування та розробка практичних рекомендацій становлення та розвитку сталого інноваційного підприємництва, обґрунтування показників оцінки ефективності інноваційного підприємництва, виявлення синергетичного впливу економічних, екологічних та соціальних чинників на стійкість суб'єктів інноваційного підприємництва, розробка стратегій управління інтелектуальними, фінансовими, трудовими, матеріальними, інформаційними та іншими ресурсами сталого інноваційного розвитку підприємств.

Проведене дисертаційне дослідження відповідає пріоритетним напрямкам розвитку національної економіки у частині розбудови конкурентоспроможного підприємницького сектору, виконання завдань передбачених Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри економіки, підприємництва та туризму Поліського національного університету за темою: «Трансформації економіки, бізнесу й суспільства в контексті пріоритетів сталого розвитку», (номер державної реєстрації: 0124U004921), а також плану науково-дослідних робіт Київського національного університету будівництва і архітектури за темою «Розвиток управлінської взаємодії інституційних учасників девелоперських проєктів» (номер державної реєстрації: 0121U111793).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Основні

наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Рибак Марії Олегівни базуються на системному дослідженні інноваційного процесу та теорії інноваційного розвитку, опрацюванні великої кількості вітчизняних та іноземних наукових джерел, застосуванні відповідних економічних методів та інструментів дослідження, аналітичній інформації та статистичних даних про стан науково-технічної сфери в Україні та інноваційної діяльності в підприємницькому секторі економіки. Аргументованість та достовірність основних наукових положень дисертації, отриманих результатів, висновків та рекомендацій підтверджується вивченням теоретичних і практичних аспектів досліджуваної проблеми, застосуванням загальних та спеціальних методів дослідження (системного аналізу, синергетичного підходу, кореляційного та регресійного аналізу, порівняння, групування тощо), статистичними даними та отриманими та основі їх аналізу результатами. Вагомість та практична цінність результатів дисертаційного дослідження підтверджується апробацією та позитивною оцінкою на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, публікаціях у рецензованих наукових виданнях України, а також у виданні, що входять до міжнародної наукометричної бази Scopus. Окремі результати дослідження впроваджено в діяльність суб'єктів господарювання та навчальний процес в Поліському національному університеті.

Наукова новизна, практичне значення та впровадження одержаних результатів дослідження. У дисертаційному дослідженні Рибак Марії Олегівни викладена власна система наукових поглядів та підходів до вирішення досліджуваної проблеми, що має практичне значення для розвитку інноваційного підприємництва на засадах сталості. Наукові положення та висновки, які винесені на захист одержані автором самостійно і полягають в наступному:

1) удосконалено концептуальний підхід до дослідження впливу витрат на наукові дослідження і розробки на макроекономічні показники, який ґрунтується на застосуванні лінійної регресійної моделі для встановлення пріоритетності

окремих видів витрат у формуванні ефективних інноваційних суб'єктів бізнесу в умовах реалізації Цілей сталого розвитку (п. 3.2);

2) запропоновано авторський підхід до формування організаційної структури суб'єкта інноваційного підприємництва на засадах сталості та врахування інституційного, управлінського та ресурсного аспектів бізнесу з метою формування сталого механізму забезпечення розвитку інноваційної підприємницької діяльності та досягнення рівних умов господарювання з урахуванням економічних і юридичних прав суб'єктів бізнесу, а також необхідного фінансового та інфраструктурного забезпечення (п. 3.1);

3) удосконалено методичний підхід до оцінки рівня розвитку інноваційної підприємницької діяльності, в основу якого покладено методику вимірювання ефективності інноваційних процесів з урахуванням специфіки інноваційної діяльності та потреб стейкхолдерів, що дозволяє приймати ефективні управлінські рішення для підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва на внутрішньому та міжнародному ринку і досягненні Цілей сталого розвитку (п. 3.3);

4) поглиблено економічний зміст інноваційного підприємництва з позиції його дефініції як процесу створення, розвитку та впровадження новаторських ідей, продуктів, технологій та послуг в умовах ринку з метою вирішення актуальних соціально-економічних проблем, забезпечення економічного розвитку, створення значної економічної, екологічної та соціальної цінностей, що в підсумку дозволяє стверджувати про сталий розвиток інноваційного підприємництва (п. 1.1);

5) узагальнено критерії оцінки ефективності інноваційного підприємництва за такими групами: економічні, соціальні, екологічні, що полегшує координацію та узгодження діяльності суб'єктів бізнесу з умовами реалізації Цілей сталого розвитку в країні (п. 1.3);

6) обґрунтовано підхід до цілісності сталого розвитку інноваційного підприємництва на основі впливу розробленої синергетичної моделі, яка дозволяє враховувати комбіновані форми прояву синергії розвитку суб'єктів

бізнесу, які у перспективі сприятимуть якісним і кількісним змінам, що забезпечуватиме ефект емерджентності (п. 2.3).

Сформовані у дисертаційному дослідженні новизна, висновки і рекомендації є достовірними та ґрунтуються на авторських дослідженнях.

Практична цінність дослідження полягає в можливості використання пропозицій для організації, управління й активізації інноваційного підприємництва на засадах сталості, розбудови бізнес-інфраструктури територіальних громад, врахування в регіональних програмах підтримки розвитку інноваційного підприємництва з метою створення сприятливого бізнес-клімату та кращих умов для підприємницької діяльності. Результати дисертаційного дослідження отримали схвалення Національного інституту стратегічних досліджень (довідка № 147 від 30.08.2024 р.), Агенції регіонального розвитку Закарпатської області (довідка № 72 від 27.08.2024 р.), ТОВ ТК «Полісся-Продукт» (довідка № 35 від 14.05.2024 р.). Результати дослідження також використовуються в освітньому процесі в Поліському національному університеті при викладанні таких дисциплін як: «Методи прийняття управлінських рішень в бізнесі», «Формування сталих бізнес-моделей», «Управління потенціалом підприємства» (довідка № 56/01-17 від 08.01.2025 р.).

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення дисертаційної роботи опубліковані в 19 наукових працях загальним обсягом 8,65 ум. друк. арк., з яких здобувачу належить 7,75 ум. друк. арк. Результати досліджень здобувача представлені розділами у 2 колективних монографіях, 1 статтею у іноземному виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі даних Scopus, 5 статтями у наукових фахових виданнях категорії «Б» з яких 4 одноосібних, 10 публікаціями у збірниках тез наукових конференцій, 1 статтею в іноземному науковому періодичному виданні, віднесеному до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus. Значна кількість публікацій, різноплановість їх типів та наявність одноосібних статей свідчать про належний рівень висвітлення отриманих здобувачем результатів дослідження.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. У дисертації з позиції системного підходу обґрунтовано теоретичні положення, методичні основи та прикладні рекомендації щодо розвитку інноваційного підприємництва на засадах сталого розвитку, запропоновано структурувати організаційне забезпечення інноваційної підприємницької діяльності за наступними складовими: інституційній, управлінській та ресурсній, досліджено вплив витрат на виконання фундаментальних та прикладних наукових досліджень на макроекономічні показники України, застосовано синергетичний підхід до діагностики розвитку інноваційного підприємництва, обґрунтовано перспективні напрями інноваційного розвитку.

У першому розділі *«Теоретико-методичні засади розвитку інноваційного підприємництва»* проведено генезис економічної думки щодо становлення та розвитку підприємництва в світі та Україні (с. 29–30, 32), розкрито особливості інноваційного підприємництва (с. 34–35), сформовано сучасну парадигму підприємницької діяльності та сформульовано авторське трактування інноваційного підприємництва (с. 39). Розглянуто інноваційне підприємництво з позиції комплексного підходу якому притаманні усі характеристик ринкової економіки (с. 42); обґрунтовано виключну роль інновацій та інноваційного підприємництва для забезпечення сталого розвитку економіки та вирішення соціальних і екологічних проблем (с. 45–50); узагальнено систему критеріїв та показників ефективності інноваційної діяльності (с. 61).

У другому розділі *«Ефективність розвитку підприємництва на умовах сталості»* досліджено динаміку інноваційно-активних підприємств України (с. 74); основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств (с. 83); проаналізовано рівень зайнятості в підприємницькому секторі (с. 70–71); чисельність працівників, що задіяні у виконанні науково-дослідних робіт (с. 72). Здійснено регіональну оцінку підприємницької активності за показниками чисельності суб'єктів господарювання в т. ч. інноваційно активних, рівнем зайнятості, обсягами реалізованої продукції, в т. ч. інноваційної, фінансовими результатами, витратами на інновації, податковими платежами до бюджетів в

розрізі суб'єктів підприємницької діяльності. Сформовано синергетичну модель розвитку підприємництва (с. 124).

У третьому розділі *«Перспективи розвитку інноваційного підприємництва в Україні»* обґрунтовано формування організаційного забезпечення розвитку інноваційної підприємницької діяльності на засадах сталості складовими елементами якого є інституційні, ресурсні та управлінські (с. 132); удосконалено методику визначення інтегрального рангу якості інвестиційного забезпечення за рахунок приватних інвестицій з метою використання для оцінки якості інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності (с. 147); проаналізовано витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт (с. 150–160); досліджено вплив витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт на макроекономічні показники України з метою встановлення як прямих так і не прямих ефектів інноваційної діяльності та доведено значущий внесок інноваційних технологій і розробок у структурні зміни економіки, підвищення продуктивності праці й стимулювання підприємництва (с. 162–176); запропоновано методичний підхід до оцінки рівня розвитку інноваційної підприємницької діяльності в Україні (с. 183); також обґрунтовано перспективні напрями інноваційного підприємництва в Україні, які й забезпечуватимуть досягнення цілей сталого розвитку країни (с. 184–189).

Основний зміст роботи викладено на 197 сторінках, містить 34 таблиці, 42 рисунки. Текст дисертації в цілому оформлений згідно з ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлення». Список використаних джерел складений відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». За сформованою метою, завданнями, змістом дисертація відповідає вимогам ОНП «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», що реалізується в Поліському національному університеті.

Відповідність дисертації вимогам академічної доброчесності. На момент рецензування дисертаційної роботи Рибак М. О. та опублікованих наукових праць про основні наукові результати дослідження, фактів порушення

академічної доброчесності не встановлено. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело. Текст дисертації вирізняється авторським стилем викладу та належним рівнем самостійності у поданні наукових ідей і результатів.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Незважаючи на загальну позитивну оцінку дисертації, змістовне викладення наукових результатів, а також обґрунтованість і достовірність висновків, у рецензованій роботі є окремі зауваження та дискусійні аспекти, а саме:

1. У пункті 1.1 при побудові системи показників оцінки ефективності інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва обґрунтовано розширення критеріїв (видів) ефективності за рахунок показників економічної, екологічної та соціальної ефективності, ефективності гуманізації праці; ефективності системи безпеки та охорони праці проте замість показників наведено їх характеристики, які позитивно впливають на ефективність;

2. На с. 62 вказано на доцільність на підставі оцінки показників, які характеризують інноваційну підприємницьку активність визначити показники, які характеризують інноваційну діяльність та відбувається відсилання до табл. 1.9, яка чомусь називається «Витратні показники підприємства». Проте в «таблиці» представлені не тільки витратні показники, сама «таблиця» складається із однієї колонки, елементи «таблиці» не розділені на показники та групи. З коментарів також залишається незрозумілим, які ж показники характеризують інноваційну підприємницьку активністю, а які – інноваційну діяльність;

3. Підрозділ 2.3 «Синергетична модель діагностики розвитку підприємництва» має здебільшого теоретичний характер, що певною мірою обмежує його практичну значущість. Крім того у підрозділі розкривається управлінський аспект розвитку суб'єктів підприємницької діяльності та в меншій мірі інновацій й сталого розвитку. На с. 123 здобувачка звертає увагу на можливості використання моделі розвитку малого інноваційного суб'єкта підприємництва, але практичного її використання не наводить;

4. При дослідженні розвитку інноваційного підприємництва за допомогою кореляційно-регресійного аналізу (с. 165, 169, 172) доцільно віддавати перевагу багатофакторним моделям та краще обґрунтувати підбір незалежних чинників та результативних ознак;

5. Доцільно було б виконати діагностику прогресу та досягнення цілей сталого розвитку України на основі запропонованого авторського методичного підходу до оцінки рівня розвитку інноваційної підприємницької діяльності, а не обмежитись описом лише завдань, вирішуваних в рамках застосування методики (ідентифікація досягнень, визначення проблемних сфер та формування необхідних механізмів для зміни стратегій, спрямованих на стале та екологічно відповідальне зростання) (с. 190–191);

6. Важливо відзначити, що інноваційне підприємництво є складним об'єктом дослідження через недостатність доступних статистичних та аналітичних даних, а також складністю виміру й ідентифікації окремих показників в цій сфері. Саме тому доповнення дослідження методом соціологічних опитувань поряд із застосованими статистичними методами аналізу дозволило б глибше вивчити сприйняття інновацій підприємцями, виявити бар'єри їх впровадження та проаналізувати соціальні аспекти сталого розвитку. Поєднання соціологічного та статистичного аналізу дозволило б більш комплексно висвітлити тему та сформулювати цінні практичні рекомендації щодо стимулювання інноваційного підприємництва на засадах сталості;

7. Позитивною стороною дисертації є наявність великої кількості структурованого та графічного матеріалу, а також статистичних даних. Проте назви окремих рисунків не відповідають представленій інформації, зокрема рис. 2.11. «Динаміка обсягу реалізованої продукції...», але на рисунку представлені дані тільки за один рік. В табл. 3.5 наведено зайвий рядок. Трапляються неточності в посиланнях на рисунки, зокрема на с. 190 є відсилання на рис. 3.10, а мало бути на 3.11.

Загалом зазначені дискусійні положення та зауваження принципово не впливають на наукову та практичну цінність проведеного дослідження та не знижують позитивну оцінку рецензованої роботи.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційна робота **Рибак Марії Олегівни** на тему «Розвиток інноваційного підприємництва на засадах сталості» є самостійно завершеним науковим дослідженням, що містить теоретичне узагальнення та практичні напрацювання, які мають значення для подальшого розвитку інноваційного підприємництва на засадах сталості.

Дисертація за своїм змістом, науковою і практичною цінністю та оформленням відповідає вимогам Наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (у чинній редакції), а її авторка – Рибак Марія Олегівна – заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Рецензент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
підприємництва та туризму

Поліського національного університету

Олексій БУЛУЙ

